

Få m2/barn med bra kvalitet

Många m2/barn med sämre kvalitet

Riktlinjer för lek? Svenska kommuners arbete med planering av platser för barn

Reflektioner kring hur föreställningar om barn och barndom
påverkar utformningen av staden

Maria Kylin och Stina Bodelius

Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Rapport 2015:21

ISBN 978-91-576-8911-5

Alnarp 2015

LANDSKAPSARKITEKTUR
TRÄDGÅRD VÄXTPRODUKTIONSVETENSKAP
Rapportserie

Riktlinjer för lek? Svenska kommuners arbete med planering av platser för barn

Reflektioner kring hur föreställningar om barn och barndom påverkar utformningen av staden

Guidelines for play? Planning for children in Swedish municipalities

Reflections on how concepts of children and childhood affect contemporary planning in urban societies

Maria Kylin och Stina Bodelius

Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Rapport 2015:21

ISBN 978-91-576-8911-5

Alnarp 2015

Fakulteten för landskap, trädgård och växtproduktionsvetenskap

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2015

Rapportserie

Delnummer i serien: 2015:21

ISBN: 978-91-576-8911-5

Elektronisk publicering: <http://epsilon.slu.se>

Bild framsida: Elin Normann Bjarsell

Maria Kylin & Stina Bodelius

maria.kylin@slu.se

stina.bodelius@slu.se

Förord

Denna rapport grundar sig på en undersökning som skedde samtidigt som Boverket tillsammans med SLU/Movium arbetat med en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö (Boverket 2015). Undersökningen kommer också att publiceras i tidskriften "*Children, Youth and Environments*" i ett specialnummer 2015 (Kylin & Bodelius 2015).

Undersökningen är gjord inom ramen för det FOMA-finansierade projektet "*Lek inom lagens ram*" som ingår i en större satsning från SLU i syfte att möta målen för en god byggd miljö för barn och ungdomar.

För all fakta och innehåll i rapporten står SLU och FOMA genom Maria Kylin och Stina Bodelius, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Sammanfattning

Denna rapport har två mål, det första är att sammanställa och skapa överblick över hur, och med vilka verktyg några Svenska kommuner arbetar med planeringen av platser för barn; skolgårdar, förskolegårdar och lekplatser. Det andra är att utifrån sammanställningen diskutera och reflektera över några av de perspektiv som kan förklara svårigheterna med att gestalta bra städer för barn och unga i dagens planeringsdiskurs.

Som grund till rapporten ligger en undersökning där frågor till 27 kommuner fokuserades kring; hur kommunerna själva styr planeringen av platser för barn; vilka riktlinjer/normer som används; och vilka förvaltningar som är inblandade i planeringen.

Materialet från undersökningen utgör utgångspunkten för reflektioner kring varför barns tillgång till hela staden minskar samtidigt som de planerade och separata platserna för barn har börjat ifrågasättas. Att avsätta platser för barn, t.ex. lekplatser och skolgårdar, är ett sätt att hävda barns rätt till i staden, men vi vet genom forskning och erfarenhet att tillgången till hela vardagsmiljöer är viktiga för barns hälsa och utveckling. En stadsplanering med ett inkluderande perspektiv på barns rörelse och vistelse innefattar mer än att endast planera platser för barn, det innebär också en planering som stödjer barns rätt att skapa egna platser. I rapporten försöker vi reflektera runt två spår som delvis går in i varandra och hänger ihop.

Abstract

This report includes two objectives; the first is to compile an overview over local guidelines used in Swedish municipalities for planning and designing allocated places for children, such as school yards, preschool yards and playgrounds. The second objective is to discuss and reflect upon some of the difficulties that can occur when planning good urban environments for children and young people.

The report is based on a study of 27 Swedish municipalities where questions have been asked of how the planning of places for children is organized; which guidelines that are used; and which departments that are involved.

The results from the study constitutes the point of departure for the reflections on why children's accessibility to the city is decreasing at the same time as separated places; especially assigned for children are being questioned. Allocating places for children, such as playgrounds and school yards, is one way of asserting children's right to the city. But it is known, through experience and research, that the daily access to the whole city is important for children's health and wellbeing. An urban planning with an including perspective on children encompass more than allocated places for children. It also comprises a planning practice that supports children's rights to their own place making.

Inledning och läsanvisningar

Att planera och gestalta urbana miljöer för barn ur ett stadsbyggnadsperspektiv kan i många fall få slagsida till att handla om att enbart diskutera de platser som vuxna planerar för barn såsom skolgårdar och lekplatser (Woolley 2007). Men enligt Nilsson (2003) så spenderar barn endast upp till 20 % av tiden utomhus på iordningställda lekplatser, resterande 80 % sker i andra typer av miljöer. Vi vet att barns rörelsefrihet och förmåga att ta sig självständigt fram i staden påverkas både av infrastruktur (Björklid & Gummesson 2013) och bostads och kvarterstruktur (Kristensson 2003, Heurlin-Norinder 2005). Detta innebär att arbetet med att skapa hållbara städer, även måste innefatta strategier för hur barn och unga ska kunna röra sig överallt och ta del av den offentliga miljön. Ur ett barnperspektiv handlar det alltså inte bara om att planera och gestalta separata platser för barn, utan om att planera hela staden med ett inkluderande synsätt. Det är en komplex fråga som bör innefatta alla samhällsplaneringsfrågor i alla skalor, översiktliga såväl som detaljerade.

Många unga familjer väljer idag att bo kvar i större städer även när de får barn (SCB, Nordström 2012). Samtidigt lever vi i en tid av förändrade stadsbyggnadsideal och nya livsstilar. Barns tillgång till egna platser i urbana miljöer, det vill säga de platser som barnen själva upptäcker, och som inte på förhand är planerade och gestaltade av vuxna, har enligt flera rapporter minskat drastiskt under de senaste decenniernas urbanisering. Det har påpekats att detta dels beror på den minskade möjligheten för barn att på egen hand ta sig till och från skolan (Kyttä 2003, Björklid & Nordström 2012), dels på alltför få givna tillfällen där barn får synas och vara med och påverka utformningen av offentliga/allmänna platser (Woolley et al. 2011), och dels på den minskade tillgången till ”bortglömda platser i planeringen” (spaces left over in planning) där barn själva har möjlighet att prägla platsen och omgivningen.

Även de platser i staden som är planerade och gestaltade av vuxna för barn, som till exempel lekplatser, skolgårdar och förskolegårdar har i senaste planeringsdiskurserna kommit att ifrågasättas av olika samhällsintressenter. Enligt Jansson (2008) finns det indikationer om att lekplatsutbudet håller på att minska, och i flera sammanhang uppmärksammas problematiken med att det idag byggs skolor utan skolgårdar och förskolor utan egen utemiljö (Laval 2014, Nordström 2014). På konferensen Konkurrensen om marken (21-11-2013) noterades det

” ...att ofta kommer barns och ungas behov av ytor utomhus för rekreation, lek, idrott och social samverkan i kläm vid beslut om lokalisering av, och avsättning av mark för förskolor och skolor. Inte heller utemiljöns stora pedagogiska potential för både skola och förskola tas tillvara på ett bra sätt” (ur programmet för konferensen) <http://www.barnverket.nu/wp-content/uploads/2013/11/kunkurrensen-om-marken.pdf>

Samtidigt som denna nya situation för barn i städerna utvecklas så vet vi genom forskning och beprövad erfarenhet, att bra utemiljöer för vardagsrörlighet, lek och samvaro är avgörande för barns fysiska, psykiska och sociala hälsa – barns utveckling, helt enkelt. Flera rapporter och utredningar sammanfattar och visar på denna trend, bland annat i den statliga utredningen SOU 2003:19, där farhågor uttrycks över hur utvecklingen ser ut när barnens näraliggande utemiljö inte utvecklats eller till och med förvärrats. Nationella folkhälsokommittén konstaterar i SOU 2000:91 att goda utemiljöer i förskolan har stor betydelse för små barns hälsa.

Sammanfattningsvis kan konstateras att trots all kunskap kring hälso-relaterade faktorer mellan utemiljö och barns vardagsliv så ser den nuvarande utvecklingen av städerna inte ljus ut ur barns perspektiv. Utvecklingen har istället gått mot att barn har minskad tillgång till hela staden samtidigt som separata platser specifikt gestaltade för barn, såsom lekplatser och skolgårdar, har börjat ifrågasättas.

Fler angreppssätt behövs för att kunna ändra dessa negativa trender med minskat utrymme för barn i urbana miljöer. Ett av målen med denna rapport är att sammanställa och skapa överblick över hur, och med vilka verktyg några Svenska kommuner arbetar med planeringen av platser för barn; skolgårdar, förskolegårdar och lekplatser. Även i en stadsplanering med ett inkluderande perspektiv på barns rörelse och vistelse så är de separata platserna för barn viktiga. De reglerande lagarna ser till viss del olika ut för förskolor och skolgårdar respektive lekplatser men vi har frågat efter samtliga dessa platser eftersom de i stadsmiljön kan sägas representera den plats vi ger barn i den offentliga miljön, och som spelar roll i barns eget vardagsliv. Förhoppningen är att denna sammanställning och överblick kan ge anvisningar om vilka verktyg i planeringsprocessen som kan förbättras för att säkerställa platser för barn.

Men att säkerställa platser för barn innebär inte automatiskt att hela staden planeras på ett sätt som inkluderar barn. Det andra målet med rapporten är därför att reflektera och diskutera några av de perspektiv som kan fördjupa kunskapen om varför det är så svårt att gestalta bra städer med hela inkluderande miljöer för barn och unga i dagens fysiska samhällplanering. Olika perspektiv ger i sin tur olika anvisningar om hur problemet med minskade ytor för barn i städerna ska tacklas. I rapporten försöker vi reflektera runt två spår som delvis går in i varandra och hänger ihop: Det

första spåret är ett resonemang om att synen på barn och barndom speglar och påverkar den plats barnen tilldelas, både fysiskt i staden och retoriskt i samhällsdebatten. Det andra spåret handlar om att samhällsplaneringen har fått nya förutsättningar där rollfördelningen mellan privat och offentligt förändrats och maktrelationer förskjutits. För att kunna reflektera och diskutera kring dessa två spår så inleds rapporten med en övergripande bakgrundsbeskrivning kring barndomen som social konstruktion och samhällsplaneringens förändrade förutsättningar.

Bakgrund

Barndom som social konstruktion och samhällsplaneringens förändrade förutsättningar

Barndomen är rent biologiskt sett en alldeles särskild del av livet, men barndomen som begrepp bär också på sociala konstruktioner som historiskt och kulturellt påverkar tolkningen av begreppet. Det innehåll och värde barndomen ges påverkar den retorik och den plats som barn får ta rent fysiskt i samhället (Holloway & Valentine 2000).

Flera studier visar att rätten till ”att ta plats” i ett landskap, urbant eller ruralt, påverkas av socialt konstruerade föreställningar och att rätten att ”ta plats” är sammankopplat med maktförhållanden (Setten & Brown 2013). Historiskt sett har barn inte alltid tilldelats separata platser i staden, utan dessa började förekomma först under senare delen av 1800-talet. Om barnens ”rätt att ta plats” kan sägas avspegla sig i samhällsplaneringens förmåga att ”ge dem plats” så är det intressant att studera förändringen av platser planerade för barn (lekplatser och skolgårdar) i förhållande till hur vi konstruerar och använder begreppet ”barndom” och ”barn” i olika planeringskontexter. Eller med andra ord: att studera platser för barn är inte bara intressant i sig, utan ger också möjlighet till att reflektera kring barndomsbegreppet på ett mer generellt övergripande sätt. Egoz et al. (2011) argumenterar för att ”rätten till landskap” kan användas som en utgångspunkt för att förhandla kring rätten att ta fysisk plats för individer eller samhällsgrupper som är utan makt eller marginaliserade. Barn representerar en tyst grupp som skiljer sig från andra marginaliserade grupper eftersom vi alla, oberoende av vilken grupp vi förövrigt tillhör, har varit barn.

Forskning kring barndom som en social och kulturell konstruktion är ett växande fält där bland annat Archard (2006) pekar på en problematik med att barn, i enlighet med FN:s Barnkonvention, antingen kan ses som ”bärare av behov av skydd” eller som ”bemyndigade medborgare med rätten till medverkan”, där dessa två olika sätt att definiera barn får olika följder för vad man fokuserar på i t.ex. samhällsplaneringen. Ska vuxna ta allt ansvar att se till att säkerställa säkra platser för barn? Eller ska barns eget platsbildande, där vuxnas preferenser och säkerhet kanske inte alls gäller, ges något värde i planeringen? Kjörholt (2013) pekar på att barns rätt att medverka som individuella subjekt, istället för att ses som ett medborgerligt offentligt ansvar, har fått följder i det marknadsorienterade samhälle som associerar makt med individuella ekonomiska möjligheter.

I dagens planeringskontext får kategorin ”barn” inlemmas i en grupp som ska passas av drivkrafter som för samhällsbyggandet framåt. Dessa drivkrafter menar bl.a. Aven et al (2004) blir mer och mer marknads-ekonomiskt orienterade. Något som blir problematiskt när barn själva inte har någon reell ekonomisk makt i den offentliga sfären. I internationella studier konstateras också att barns delaktighet i den offentliga miljön idag förhindras och försvåras genom sociala restriktioner, fysiska hinder och rättsliga åtgärder (Woolley et al. 2011).

De svåra uppväxtvillkoren för barn i städerna började uppmärksammas runt förra sekelskiftet då barnkrubbor, folkbarntädgårdar för mindre bemedlade och HSB:s lekstugor inrättades. Under folkhemsbygget riktades fokus mot de offentliga och familjerättsliga aspekterna och ett antal utredningar togs fram, regelverk skapades där man kan säga att fokus låg på barns behov och skydd i utemiljön.

Ungefär mellan 1940 till 1980 var Svensk samhällsplanering inriktad på skapandet av det s.k. ”Folkhemmet”. En intressant aspekt från denna tid är det fokus som lades på barns behov av utomhusmiljöer. 1967 tillsattes en kommitté av regeringen för att behandla tätortsmiljöers utformning med avseende på barns utelek. Syftet var att forma anvisningar för planering och projektering av utemiljöer på grundval av utvecklingspsykologiska aspekter. Kommittén tog upp riktlinjer för dimensionering och utformning av anläggningar för barns utelek som publicerades i ett betänkande 1970 (SOU 1970:1). Avsikten var att den bland annat skulle ligga som grund för kommunala planprogram, och därmed fungera som ett rättsligt ”skydd” av barnens utemiljöer. Riktlinjerna tar upp flera strukturella och kvalitativa rekommendationer för den rumsliga fördelningen av öppna ytor för barn, och ger riktlinjer både för platser i en detaljerad skala och för stadsdelar i en mer övergripande skala. Samtidigt formulerades ett antal kvantitativt mätbara riktlinjer som reglerade storleken av för platser för barn. De riktlinjer som fick genomslagskraft var de som knöts till kraven för att få förmånliga statliga lån (Jansson red. forthcoming).

Den första kvantitativa storleksriktlinjen för förskolegårdar; 40 kvm/barn, dök upp 1975 i Statens planverks tillämpningsanvisningar till Byggnadsstadgan, och baserades på beprövade och goda lösningar. Under 1970-talet minskade bostadsbyggandet till följd av ekonomisk nedgång och normen fick ingen större genomslagskraft men dök upp igen 1989 som ett allmänt råd från Socialstyrelsen (Normann Bjarsell 2014, Andersson 2013).

Under folkhemsbygget tid var politikernas och professionella planerarens vision om ett samhälle baserat på sociala rättigheter, och fokus på familjepolitik var en stark drivkraft (Cars & Strömberg 2005). Sociala värden och svårsmätbara

medborgliga rättigheter vägdes delvis in i samhällsplaneringen. De kommunala och statliga myndigheterna hade ett starkt grepp på hela planeringsprocessen, inklusive rätten att bestämma var och när exploateringen skulle genomföras. Med den nya Plan- och bygglagen (PBL) som infördes 1987 försköts ansvaret för utemiljöns standard till kommunerna och byggherrarna (Kristensson 2008). Den nya PBL markerade ett skifte, från en tid där utemiljöns standard detaljreglerades i lagstiftningen till en tid där generella formuleringar i PBL skulle fungera som en ram inom vilken kommuner och byggsektorn skulle tolka kvalitetsaspekter i utemiljön. Strax efter PBL:s införande så ratificerades FN:s Barnkonvention (1989) och detta markerar även ett skifte i synen på barndomen, där inte bara barns rätt till skydd framhävs, utan även barns rätt att säga sin mening och få den respekterad (Boverket 2000). Samtidigt fick privata intressen en allt större roll i planeringsdiskursen, och en stark drivkraft i dagens samhällsplanering handlar om att säkra privata investeringar. Debatten om hur detta påverkar barns platstagande i staden har också tagit fart internationellt (<http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jan/06/children-towns-and-cities-robbed-spaces-play>)

Ett belysande exempel är "Hammarby sjöstad" (Becker 2015) i Stockholm där Stockholms stads revisorer ger skarp kritik mot den nya planeringsverklighet som gäller i storstädernas iver av förtätning och att täcka dyra exploateringskostnader. Slutsatsen citeras som rubrik i DN lördag den 12:e april 2014: "*Barn är inte lika lönsamma som bostäder*" och man efterlyser bland annat en helhetssyn över behoven av framtida skolor och offentliga lokaler.

Drivkrafterna för att försvara ofta svårsmätbara offentliga värden har delvis ersatts av privata intressen, och ansvaret för de offentliga medborgliga platserna har blivit suddig. Det är i denna förändrade planeringskontext som vi har sett ett minskat utrymme för barn i staden. Mot denna bakgrund är det intressant att försöka förstå hur olika tolkningen av barndomen påverkar utformningen av staden; en inkluderande stad där barn ska kunna ta sig överallt med rätt till flera olika typer av platser och/eller en stad där barn endast har tillgång till separata platser planerade för barn.

Undersökningen

Utgångspunkten för undersökningen som genomfördes 2013/2014 var det faktum att det saknades en överblick över hur, och med vilka verktyg olika kommuner arbetar med planeringen av lekplatser, skolgårdar och förskolegårdar. Vi har ställt frågan: Vilka riktlinjer/normer används, och vilka förvaltningar är inblandade i planeringen av miljöer för barn? Vi har efterfrågat både de kvantitativa och eventuella kvalitativa riktlinjer som används, var de kommer ifrån samt vilka förvaltningar i kommunerna som arbetar med frågorna. Undersökningen har också legat som grund för en kommande artikel i Children Youth and Environment (Kylin & Bodelius forthcoming).

En av utgångspunkterna var att dessa lokala verktyg har blivit framtagna av tjänstemän och planerare själva för att användas som verktyg i det vardagliga arbetet i den planeringskontext som de verkar i. Förutom att analysera materialet utifrån faktiskt statistiskt material (t.ex. hur många kommuner som har riktlinjer) så har vi använt materialet för att problematisera planeringskontexten och ta upp några perspektiv som kan förklara svårigheterna med att gestalta bra städer för barn och unga.

Huvudansvaret för kvalitetsgranskning av alla slags offentliga miljöer vilar på länsstyrelsernas och kommunernas planeringsorgan. Detta huvudansvar stöds i lagen genom generella termer i PBL, Skollagen och Miljöbalken. Eftersom det saknas nationella riktlinjer så har flera kommunala organ och representanter för barn och skolfrågor själva försökt hitta olika former av riktlinjer och normer (planeringsverktyg) som hjälp vid planeringen av barns utemiljöer. När det gäller översiktsplaner så har Eriksson (2014) visat att det hänvisas till FN:s barnkonvention i tio utav tjugosex översiktsplaner och hälften av de undersökta översiktplanerna tog upp begreppet ”barnperspektiv”.

I PBL kapitel 8 # 9 står det följande:

”Om tomten ska bebyggas med byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse”

Vi kan alltså konstatera att det i nuvarande lagstiftning och regelverk inte anges några kvantitativt mätbara värden på hur stora barns formella utemiljöer ska vara. Det anges endast ”tillräckligt stora” som i vissa fall tolkas som ”noll kvadratmeter” (Laval & Åkerblom 2013). Det finns inte

heller några riktlinjer eller anvisningar om kvalitativt innehåll, gestaltning eller utformning, utan detta benämns som friyta som är ”lämplig” för lek. Detta får bland annat till följd att det uppstår konflikter mellan dem som försöker hävda barnens rätt till att ta plats och dem som i planeringsprocessen drivs av andra, ofta ekonomiska, intressen.

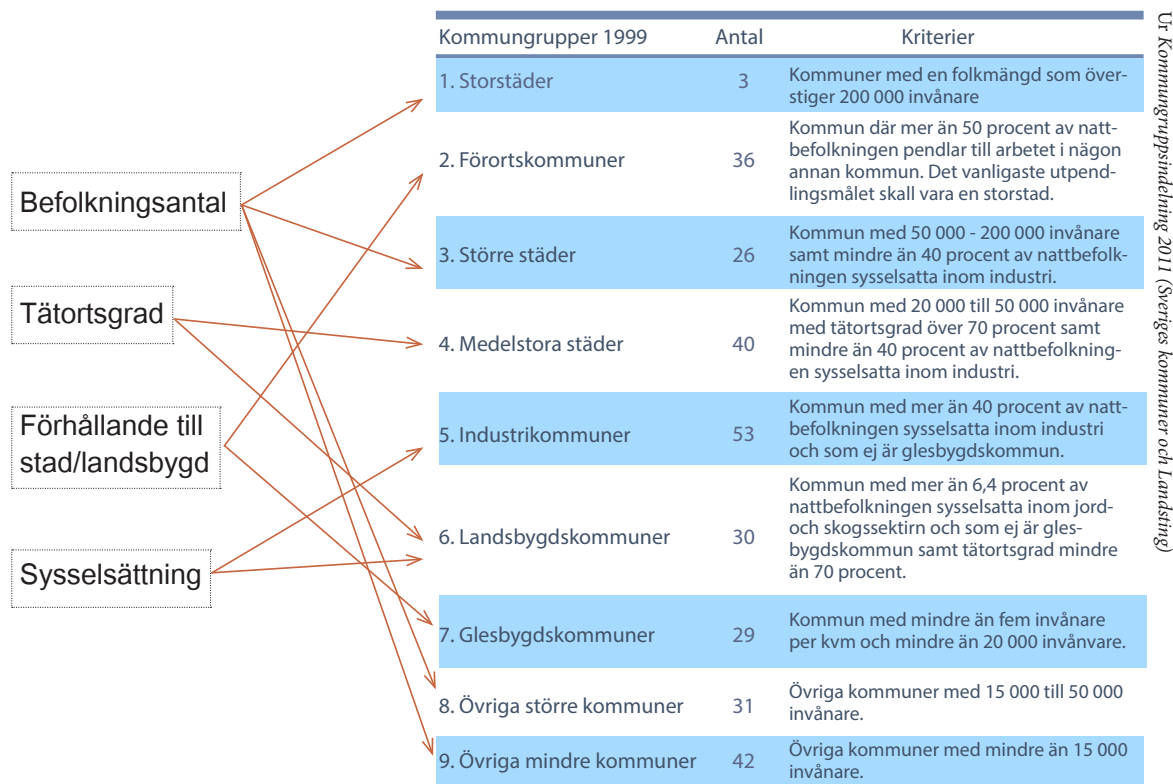
Metod

Urval av kommuner

Undersökningen utgick från ett urval av kommuner med varierad storlek och geografisk förutsättning. Meningen med urvalet var att få med olika typer av kommuner och därmed också en variation av kommunala riktlinjer, samt eventuellt att kunna urskilja mönster i hur man planerar barns platser beroende på antal invånare eller kontext. Urvalet baseras på Sveriges kommuners och landstings (SKL) kommungruppsindelning från 1999 som redovisas i SKL:s Kommungruppsindelning 2011, där tre kommuner från varje kategori har undersökts.

Indelningen från 1999 är gjord i nio olika kategorier som baserats på befolkningsstorlek, tätortsgrad, geografisk relation till andra städer eller landsbygd, samt sysselsättning. De kategorier som enbart baseras på befolkningsantal är; **storstäder**, som har en folkmängd som överstiger 200 000, **större städer**, med en befolkning på mellan 50 000 och 200 000, **övriga större kommuner** mellan 15 000 och 50 000, samt **övriga mindre kommuner** med en befolkning på färre än 15 000. En hypotes har varit att antalet invånare skulle kunna påverka kommunens incitament att ta fram egna riktlinjer för att skapa en överblick och kontroll över barnens utemiljöer. Andra kommungrupper i undersökningen definierades av tätortsgrad eller hur de ligger i förhållande till andra städer, till exempel **förortskommuner**, med 50 % invånare som dagligen pendlar till andra kommuner, främst storstäder, **medelstora städer**, med invånarantal mellan 20 000 och 50 000 och som dessutom har över 70% tätortsgrad, samt **glesbygdskommuner** med färre än fem invånare per km². Här har en hypotes varit att det storstadsnära läget och tätortsgraden skulle kunna påverka inflyttningstakten och därmed byggandet av förskolor, något som också skulle kunna motivera framtagandet av egna riktlinjer för att åstadkomma en mer genomtänkt och kontrollerad utveckling av barnens utemiljöer. I de mer glesbygda kommunerna däremot finns det rimligtvis gott om yta att ta av. Detta i kombination med lägre inflyttningstakt i många av dessa kommuner kan enligt vår hypotes leda till ett lägre behov av egna riktlinjer. Bland kommungrupperna finns även två kategorier som definieras av sysselsättning; **landsbygdskommuner** med 6,4 % av befolkningen

sysselsatt inom jord- och skogssektorn, samt **Industrikommuner** med mer än 40 % sysselsatta inom industri (SKL 2011).

Figur 1. Kommungruppsindelning 1999

Det har i undersökningen varit intressant att se dels om det finns något tydligt mönster över vilka kommungrupper som har kommuner där man infört riktlinjer, dels att undersöka hur riktlinjerna ser ut i relation till de olika kommungrupperna.

Inom kommungrupperna har urvalet delvis skett genom referenser som indikerat att kommunen har arbetat med riktlinjer. Tjänstemän verksamma inom kommunerna och/eller personer som har ett kontaktnät ute bland tjänstemän i kommunerna fick komma med tips om var det finns ett starkt engagemang för frågorna. För vissa kommungrupper saknades sådana kontakter eller tips, och då gjordes en personlig bedömning av vilka kommuner inom gruppen som mest troligt arbetar med riktlinjer och då har befolkningsmängd eller närhet till storstadsregion har fått avgöra. Det har inte varit någon avsikt att i denna undersökning få en jämn geografisk spridning över landet, vilket kan vara en väl så viktig aspekt att undersöka närmare vid eventuellt fortsatta studier.

Insamling av material

Initialt gjordes en sökning på internet över de 27 utvalda kommunerna för att undersöka tillgången till olika styrdokument, regleringar och checklistor som används för planering av barns utemiljöer såsom lekplatser, förskolegårdar och skolgårdar. Därefter togs kontakt via telefon med de kommuner som inte hade några offentliga dokument publicerade på internet för att nå fram till den eller de personer inom kommunen som var insatt i respektive område. De flesta kommuner som hade icke-publicerade styrdokument skickade dessa per mail och post. I två av kommunerna lämnades inget dokument trots att kommunen hade uttalade riktlinjer. I dessa två fall fick det muntliga utlåtandet tillsammans med ett bekräftande mail räcka som underlag.

I styrdokumenterna framgår i de flesta fall hur riktlinjen ser ut, vilken förvaltning som är ansvarig, samt varifrån man hämtat inspiration eller underlag till de aktuella riktlinjerna. I de fall oklarheter funnits kring något av innehållet har ytterligare kontakt via telefon tagits för att uppnå så kompletta uppgifter som möjligt. Relevansen hos den givna informationen kan variera något beroende på hur kontakten skett och med vem. I vissa kommuner var det lätt att komma fram till tjänstemän har varit väl insatta i problematiken, och som har kunnat beskriva utförligt hur kommunen har resonerat kring riktlinjerna. I andra kommuner har det varit svårt att nå fram till rätt person. Kontakt med några av kommunerna inleddes i september och oktober 2013 medan merparten kontaktades mellan januari och maj 2014. Telefonkontakt av något slag har tagits med samtliga 27 kommuner avseende antingen lekplatser eller skol-/förskolegårdar.

Sammantaget har 23 dokument samlats in från de 27 kommunerna. Bland dem utgörs 19 av digitala dokument, ett är analogt (inscannat), en hemsida, samt två muntliga beskrivningar. Sex av lekplatsprogrammen fanns publicerade på internet och tre av dokumenten gällande utformning av skol- och förskolegårdar gick att ladda ner. I alla kommuner utom en gällde ett och samma dokument både för skolgårdar och förskolegårdar.

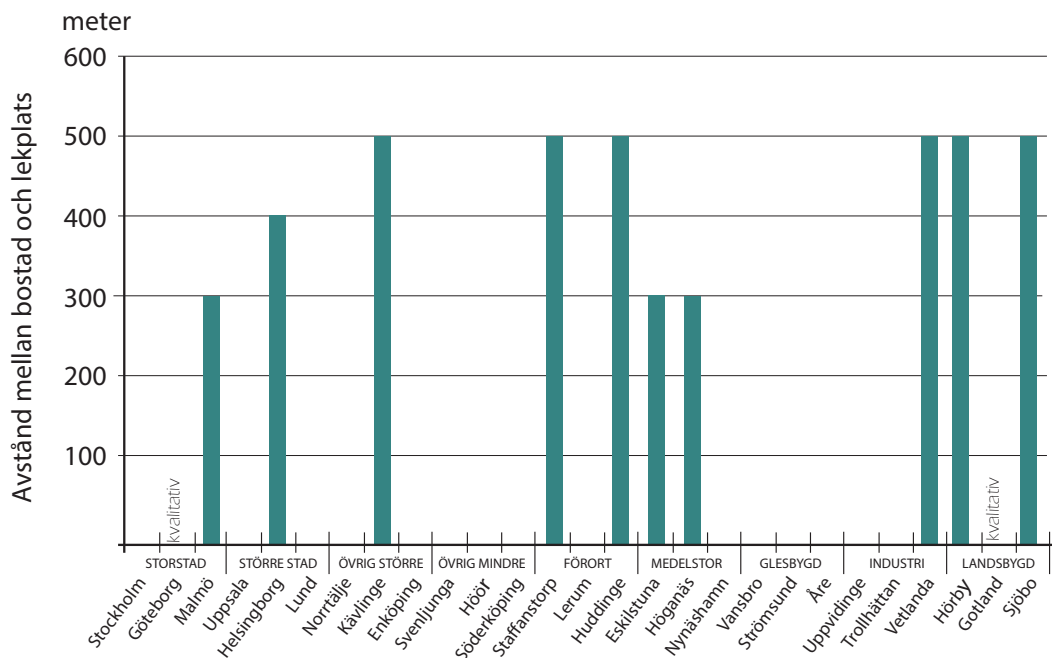
Vilken typ av material

Alla typer av dokument har efterfrågats som gäller styrning, kontroll och planering av barns utemiljöer i kommunal verksamhet. Detta innebär att både det som kan tolkas som ”kvantitativa” riktlinjer och ”kvalitativa” riktlinjer har efterfrågats. Det som kan innefattas i de kvantitativa riktlinjerna är alla de dokument som på något sätt anger mätbara, objektiva enheter som styrmedel för planeringen av barns utemiljöer. För de kvalitativa riktlinjerna har det varit svårare att avgöra när det rör sig om en riktlinje eftersom några kommuner har formulerat generella önskemål om ”attraktiva utemiljöer” eller specifika funktioner snarare än kvalitet utifrån gestaltning eller

rumsliga kvalitéer. Det har då avgjorts från fall till fall. Det som i denna undersökning räknas som riktlinjer är när en tydlig definition av den tänkta kvaliteten finns formulerad.

Resultat

Lekplatser

Figur 2. Riktlinjer för lekplatser

Tolv av de 27 tillfrågade kommunerna har tagit fram riktlinjer gällande lekplatser. Tio av dessa använder kvantitativa riktvärden, och något färre än hälften av dem har även specificerat någon form av kvalitativt innehåll på lekplatserna.

För lekplatser handlar de kvantitativa riktlinjerna uteslutande om längsta accepterade avstånd från bostaden till närmaste lekplats. Många kommuner har också delat upp lekplatser i olika kategorier som ska tilltala olika åldersgrupper, och ställer i sina riktlinjer vissa krav på storlek, avstånd och innehåll för respektive lekplatskategori. Dessa kategorier har stora likheter med varandra.

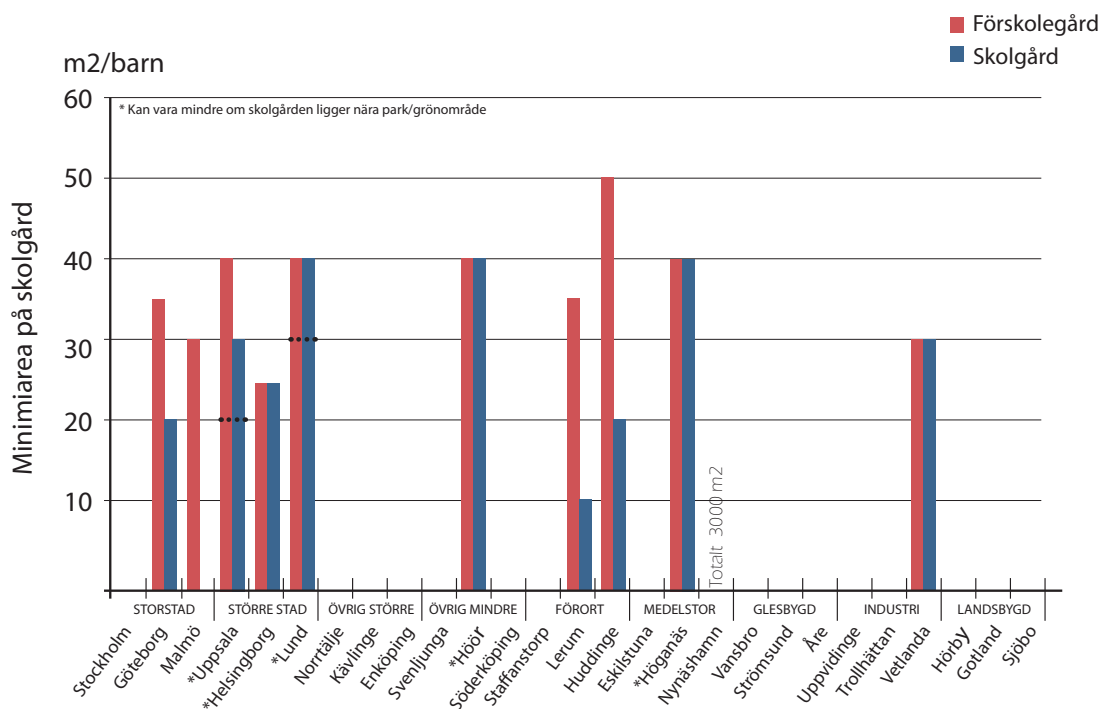
De kvantitativa riktvärden som reglerar avstånd mellan hem och lekplats varierar mellan 300 och 500 meter. Sex kommuner har angett 500 meter som längsta avstånd, tre kommuner har angett 300 meter och en kommun 400 meter. Två av kommunerna har endast arbetat med kvalitativa ”riktvärden” för lekplatserna vilka närmast fungerar som beskrivningar och önskemål. De har dock tagits med i undersökningen eftersom de båda kommunerna ändå har formulerat kriterier som de anser bör ligga till grund för att skapa

kvalitativa lekplatser. Vad som däremot saknas är en utförlig beskrivning över hur detta ska göras.

När det gäller exempelvis kommunens storlek är spridningen av kommuner som har tagit fram lekplatsprogram relativt jämnt. Men bland de mindre kommunerna kan man se en tendens att ha ett generellt längre accepterat avstånd mellan bostad och lekplats. Fem av sex kommuner med ett invånarantal på under 30 000 har angett 500 meter som riktlinje.

Samtliga kommuner i kategorin Landsbygdskommun har arbetat med riktlinjer medan ingen av glesbygdskommunerna, eller övriga mindre kommuner har gjort det. I medelstora städer och förortskommuner har två av tre kommuner riktlinjer, och i större städer och övriga större kommuner har bara en kommun använt riktlinjer. Flera av landets större städer (till exempel Stockholm, Uppsala och Lund) inte har arbetat fram något program alls.

Skol- och förskolegårdar

Figur 3. Riktlinjer för skol- och förskolegårdar

Av de 27 kommuner som tillfrågats har elva arbetat med riktlinjer gällande skol- och förskolegårdar. Tio av dem har angett ett kvantitativt riktvärde kvm/barn, och av dessa har Malmö och Göteborg även gjort en egen mätning av kvaliteten.

I Malmö har man till exempel tagit fram en så kallad lekvärdesfaktor med sju olika kategorier som är till för att avgöra kvaliteten på förskolegården: <http://www.spsm.se/PageFiles/5721/Lekv%20a4rdesfaktor%20f%20b6r%20f%20b6rskoleg%20a5rdar%20i%20Malm%20b6.pdf>

I Göteborg arbetar man med en checklista som baseras på barnkonsekvensanalyser, för att uppnå en önskad kvalitet:

http://goteborg.se/wps/portal/invanare/bygga-o-bo/kommunen-planarbete/verktyg-for-stadsplanering-2/socialplanering/barnkonsekvensanalys/!ut/p/b1/04_Sj7Q0MDI0tjQzMtaP0I_KSyzLTE8syczPS8wB8aPM4gMMvQItAwdDfzdLd0MPEO8A9z8vH38LQzMgAoigQoMcABHA0L6_Tzyc1P1c6NyLACvFO3u/dl4/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

En av de elva kommunerna, Nynäshamn, har främst arbetat med kvalitativa riktvärden:

http://nynashamnsnaturskola.se/spring/naturskolanNynasKat_y.php?naturskolanKat=FORSKNING, som baserats på en forskningsrapport av Boldeman et al. (Boldeman et al. 2005) och har istället för kvm/barn angett en minsta totalyta på 3000 kvm som bland annat baserar sig på Mårtenssons forskning (Mårtensson 2013).

De kvantitativa riktlinjerna för skol- och förskolegårdar varierar mellan 10 kvm/elev och 50 kvm/elev. Generellt sett ges enligt riktlinjerna förskolegården mer utrymme än skolgården. Fem kommuner har dock inte gjort skillnad på skol- och förskolegård utan har samma riktlinjer oavsett ålder. Fem av kommunerna anser det rimligt att skolgårdens yta kan minskas om den ligger nära en park eller ett grönområde. Tre kommuner har anpassat måtten beroende på barnens ålder. I Malmö har man utöver kvm/barn även angett en total minimiyta på 2000 kvm för nya förskolor.

Vid en genomgång av de kommuner som arbetat med riktlinjer blir det tydligt att de större kommunerna oftare använder sig av riktlinjer än de mindre. 6 av kommunerna med riktlinjer har ett invånarantal på över 100 000. De resterande 5 kommunerna tillhör kategorierna förorts- och industrikommun, medelstora städer samt övriga mindre kommuner. Inga kommuner ut kategorierna övriga större, glesbygds- eller landsbygds kommuner hade riktlinjer. Förklaringen till att de mer glesbyggda kommunerna inte har riktlinjer i samma utsträckning har vid samtal visat sig vara att platsbrist ofta inte är något problem. Några av kommunerna som kontaktats angav också att det inte byggts skolor på länge, och att tjänstemännen därför inte konfronterats med frågan om vilka krav som bör ställas på exempelvis storlek och innehåll.

Kategorin övriga större kommuner har relativt höga invånarantal – upp emot 50 000 invånare – och samtliga tillfrågade kommuner i kategorin ligger i eller nära storstadsregioner. En av dem, Enköping, hör dessutom till en av landets växande kommuner. Endast en av de tillfrågade kommunerna i kategorin Industrikommuner arbetar med riktlinjer trots att även dessa kan ha relativt höga invånarantal, till exempel Trollhättan som har 56 000 invånare.

När det gäller hur stora ytor man ämnar avsätta för skol- och förskolegårdar är det svårt att se något mönster men samtliga kommuner med riktlinjer som är lägre än 30 kvm hör till kategorierna storstäder, större städer och förortskommuner. Förortskommuner är även den kategori som sticker ut med den största angivna ytan/barn för förskolegårdar.

I vilken förvaltning har riktlinjer tagits fram?

Planeringen och reglering av skol- och förskolegårdar respektive lekplatser sköts på lite olika håll i kommunerna. Riktlinjerna för både skolgårdar och förskolegårdar har tagits fram i ett gemensamt dokument i alla kommuner utom en. I fler än hälften av de kommuner som har riktlinjer för skol- och förskolegårdar har flertalet förvaltningar gått samman och gemensamt formulerat dem. I till exempel Malmö stad bygger de på ett samarbete mellan åtta olika förvaltningar. Vilken eller vilka förvaltning som involveras i arbetet varierar mycket mellan olika kommuner. I många av de större kommunerna har det varit svårt att nå fram till rätt förvaltning/person, eftersom det inom kommunen funnits osäkerhet kring vilken förvaltning/vem som arbetar med dessa frågor (se tabell). Riktlinjer för lekplatser har, till skillnad från skolgårdar, tagits fram av enbart en förvaltning i samtliga kommuner. Oftast är de kopplade mer till tekniska förvaltningar eller motsvarande.

FÖRVALTNINGAR SOM JOBBAR MED L EKPLATSER   FÖRVALTNINGAR SOM JOBBAR MED FÖRSKOLA/SKOLA

Malmö	• Gatukontoret	• Stadskontoret, • Stadsdelsförvaltningen • Stadsbyggnadskontoret, • Serviceförvaltningen, • Miljöförvaltningen, • Gatukontoret, • Fastighetskontoret, • LiMa
Göteborg	• Park- och naturförvaltningen	• Lokalsekretariatet, • Lokalförvaltningen • Center för skolutveckling
Lerum		• Sektor lärande
Huddinge	• Gatu- och trafikavdelningen	• Huga Fastigheter, • Barn- och utbildningsförvaltningen • Stadsbyggnadsförvaltningen
Helsingborg	• Tekniska förvaltningen	• Miljöförvaltningen
Lund		• Tekniska förvaltningen, • lokalförsörjningsenheten, • stadsbyggnadskontoret, • lokalsamordningen, • fastighetsförvaltningen.
Uppsala		• "Skolgårdsgruppen": • Fastighetskontoret • fritids- och naturkontoret kontoret för barnungdom och arbetsmarknad • miljökontoret, • trafiksäkerhetsrådet
Höganäs	• Samhällsbyggnadsförvaltningen	• Miljötillsynsnämnden
Nynäshamn		• Nynäshamns naturskola • Kommunstyrelseförvaltningen, • Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen, och • Barn- och utbildningsförvaltningen
Vetlanda	• Tekniska kontoret	• Miljö- och byggförvaltningen
Hörby	• Tekniska kontoret	
Gotland	• Tekniska förvaltningen	
Sjöbo	• Teknik- och fastighetsförvaltningen	
Kävlinge	• Miljö och teknik	
Höör		• Miljö- och byggmyndigheten

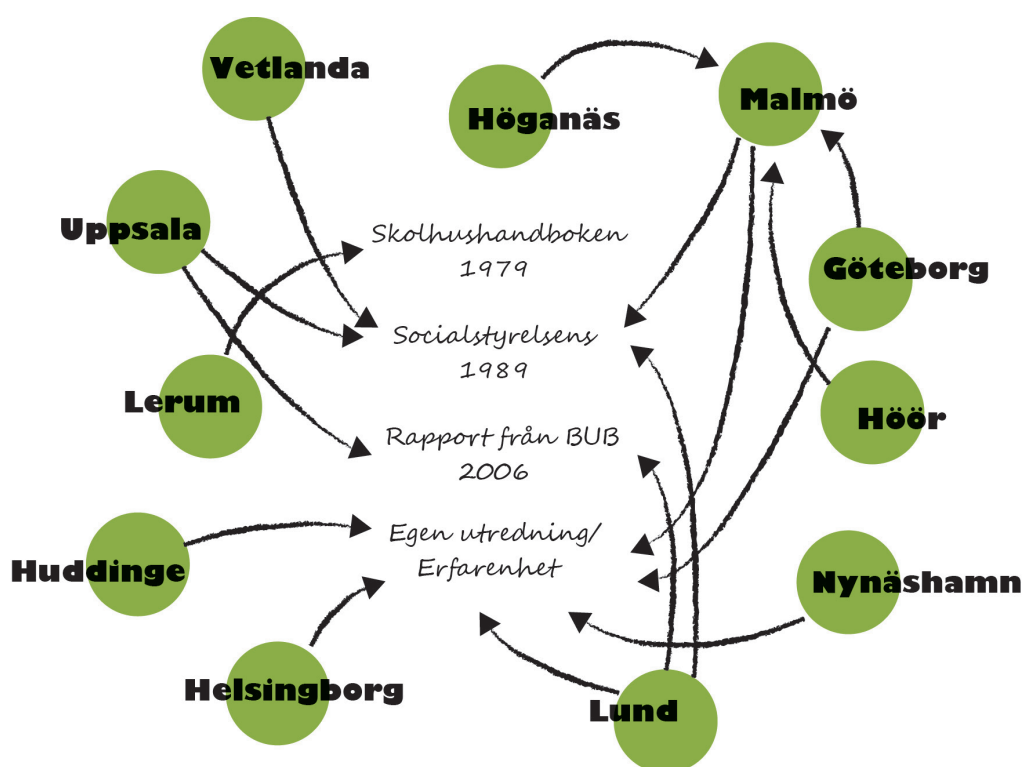
Figur 4. Förvaltningar som jobbar med lekplatser och skol-/förskolegårdar

Var kommer kommunernas riktlinjer ifrån?

I undersökningen eftersöktes var kommunerna hämtat inspiration till sina riktlinjer och det visade sig när det gällde skol- och förskolegårdar att det finns fyra huvudsakliga källor.

Den källa som flest kommuner har utgått från när det gäller förskolegårdar är en rekommendation från Socialstyrelsen från 1989 som anger att 40 kvm/barn är lämpligt för att skapa en bra utemiljö för förskolor. Denna siffra har i en annan undersökning härletts tillbaka till en studie av bostadsgårdar från 1960-talet (Normann Bjarsell, 2014).

Figur 5. Källor bakom riktlinjer för förskolegårdar

Samma riktlinje användes av Statens planverks byggnadsstadga på 1970-talet och sades då bygga på ”beprövade och goda lösningar”.

Tre kommuner har använt Malmö stad som källa eftersom kommunen är omtalad för att ha arbetat mycket med barns utomhusmiljöer. Malmö har angett 30 kvm/barn som riktlinje för förskolegårdar och tjänstemännen har själva sneplat på Socialstyrelsens rekommendation från 1989, samt gjort en egen utredning för att komma fram till detta. Göteborg är en av de kommuner som haft Malmö som inspirationskälla men som beslutat sig för

en riktlinje på 35 kvm/barn. Två kommuner har använt en opublicerad rapport från Nordström & Sandberg genomförd 2006. I den ställdes frågan om ytstorlek på skol- och förskolegården till tolv medlemmar i nätverket BUB (Barn och Unga i Byggd miljö), och nio av dem svarade på frågor kring sina riktlinjer. I rapporten konstateras bland annat att ytor på mellan 40 och 60 kvm/barn ”ger möjligheter att utveckla allsidiga lek- och lärandemiljöer med rimliga underhållskostnader” (Nordström & Sandberg 2006).

Vad som legat bakom riktlinjerna för skolgårdar i de olika kommunerna är däremot otydligt. En kommun har hämtat inspiration från Skolhushandboken från 1979. Den berör endast skolgården och där står att mark avsedd för raster bör vara cirka 10 kvm/elev för skolor med fler än 200 elever. En av kommunerna baserar sina riktlinjer på personliga erfarenheter hos dem som jobbar inom kommunen, och en annan kommun har använt BUB-rapporten även för skolgårdens riktlinjer. Vilka källor resterande kommuner hämtat inspiration från är okänt.

Vid samtal med kommuner som inte själva hade riktlinjer, men som uppgav att de stod i begrepp att ta fram egna, uttalades en nyfikenhet kring vad andra kommuner hade för riktlinjer. Några kommuner, hade dessutom själva gjort rundringningar för att se hur andra kommuner resonerat kring mått och normer. Flera av kommunerna uttryckte sig positivt inför en kommande nationell vägledning för skol- och förskolegårdar.

Källor till kommunernas riktlinjer för lekplatser är inte lika lätta att hitta. Två kommuner som har angett 500 meter som riktlinje refererar till Boverket, dock utan att nämna vilken skrift det gäller. En annan kommun refererar till en rapport från 2003 som inte är publicerad och som inte har gått att få fram inför denna undersökning.

Även för lekplatser har Malmös riktlinjer fungerat som inspiration för åtminstone två kommuner. Fler än dessa två har dock använt sig av ett liknande upplägg som Malmö, med olika typer av lekplatser baserade på bl.a. ålder och innehåll. När man tittar på riktlinjerna i olika kommuner samt lekplatsutbudet i många städer idag så kan man fortfarande se en spegling av normer från 60- och 70-talet, där standard var att anpassa storlek, innehåll och avstånd till olika åldrar, i likhet med Malmös riktlinjer idag. Den stora skillnaden är att avståndet som då handlade om 150 – 300 meter (50 meter för de allra minsta), idag snarare är 300-500 meter.

Slutsatser

En av slutsatserna man kan dra av undersökningen är att det finns en stor spridning av riktlinjer för barns utemiljöer i de olika kommunerna. En del kommuner har inga riktlinjer alls, några kommuner anser att 50 kvm/barn är lagom för en förskolegård medan andra tycker att 25 kvm/barn är tillräckligt. För skolgårdar hittar man riktlinjer mellan 10 kvm/barn och 40 kvm/barn, och för lekplatser anges maxavstånd mellan bostad och lekplats ligga mellan 300 och 500 meter. Vad som ligger bakom de valda riktlinjerna är ibland otydligt och kommunernas urval av källor tycks ibland baseras på vad de själva tyckt vara rimligt. Inget av måtten som cirkulerar i de olika dokumenten kan beläggas källor från medicinskt evidensbaserade studier. En fråga som kvarstår är vad det är som styr vilket kvadratmetermått kommunen väljer som riktlinje? Finns det någon tanke om barns faktiska behov av yta bakom besluten eller är det i realiteten den yta som kommunerna kan tänka sig ”avvara” vid högt exploateringsstryck?

Man kan också se tydligt att det finns vissa olikheter mellan vilka kommungrupper som tar fram riktlinjer för lekplatser och vilka som gör det för skol- och förskolegårdar. Lekplatsriktlinjer finns t.ex. i samtliga tre landsbygdskommuner medan ingen av dessa har motsvarande riktlinjer för skol- och förskolegårdar. I kategorin större städer har samtliga kommuner skol- och förskolegårdsriktlinjer medan endast en kommun har tagit fram riktlinjer för lekplatser. Detta skulle kunna bero på att orsaken till varför man upprättar riktlinjer är olika för lekplatser och för skol- och förskolor. Att skol- och förskolegårdar regleras i högre grad i större kommuner, och i lägre grad i kommuner med låg tätortsgrad kan bero på att dessa kommuner har större behov av att skydda och avsätta ytor för barn. Men för lekplatser syns ett annat samband där många mindre kommuner generellt sett angett ett längre avstånd som riktlinje. En av orsakerna skulle kunna vara att man snarare använder riktlinjer för att kunna minska antalet lekplatser. Det finns studier som har visat att många kommuner avser minska på utbudet av lekplatser eftersom att man anser att det är för dyrt att underhålla och anpassa befintliga lekplatser till nya säkerhets- och tillgänglighetskrav (Jansson 2008). Att detta skulle gälla mindre kommuner i större utsträckning kan ha sin förklaring i ekonomiska förhållanden, där mindre kommuner har färre resurser att sköta och förvalta lekplatserna på ett effektivt sätt. En annan tolkning kan vara att behovet av kommunalt förvaltade lekplatser faktiskt är mindre på landsbygden där lek på andra ytor kan erbjudas jämfört med i storstäderna.

Även om man kan se att det i vissa kommuner med stort exploateringsstryck upplevs som om det finns ”ont” om yta som kan reserveras för barns behov

av utemiljö vid skolan så finns några undantag i städer med högt exploateringsstryck, bland annat Stockholm och Enköping. Här har man valt att inte ha riktlinjer för barns skol- och förskolegårdar, vilket i en vidare studie skulle vara intressant att undersöka varför, och hur planeringsprocessen för skol- och förskolegårdar istället går till här.

Av undersökningen kan man också se att det är väldigt olika från kommun till kommun vilken förvaltning som ska planera barns utemiljöer och hur planeringsprocesserna ser ut. Antalet förvaltningar som är inblandade i planeringsprocessen varierar när kommunen ska hantera planering, gestaltning, utförande och skötsel av skolgårdar/förskolegårdar och lekplatser. Det kan i de studerade kommunerna variera mellan en till åtta förvaltningar/avdelningar. Att flera olika instanser ofta är inblandade i skol- och förskolegårdar beror av förklarliga skäl på att det inom skolans miljöer finns många inblandade; fastighetsägare, fastighetskötare och olika skolpersonal, både socialt, hälsomässigt och pedagogiskt inriktade. När det gäller lekplatser vilar ansvaret ofta hos en teknisk förvaltning eller motsvarande vilket beror på att det ofta handlar om kommunalt ägd mark som sköts av en kommunal förvaltning. Här kan man ställa sig frågan vad som händer när beslut tas i grupper sammansatta av så olika intressen som i fallet med skol- och förskolegårdar? På samma sätt kan man fråga sig hur beslut som baseras på en enskild förvaltning fattas?

En annan intressant slutsats man kan dra av undersökningen är svårigheten att hantera kvalitativa begrepp och vad kvalitativa riktlinjer kan innebära. Några kommuner har formulerat riktlinjer i termer av buller och luftkvalité för skolgårdar och förskolegårdar. När det gäller lekplatser så var fokus på funktioner som t.ex. gungor och sandlådor, ibland med en tydlig uppdelning i ålderskategorier. Kvalité är också formulerad i generella termer såsom ”utemiljön ska utformas attraktivt” eller ”ha flerskiktad vegetation”. Kvalité i utemiljön kan definieras och diskuteras på flera sätt och fördjupning kring detta är inte i fokus här, men vi kan konstatera att det finns svårigheter att hitta rätt balans på de kvalitetsaspekter som kan diskuteras utifrån gestaltning, rumslig fördelning och struktur eller arkitektoniska kvalitéer. Några exempel där kvalitetsbegrepp ändå har tagits på allvar är exempel från Malmö stads eget verktyg lekvärdes faktor, Göteborgs Stads checklista baserad på barnkonsekvensanalyser samt Nynäshamns riktlinjer baserade på SCAMPER.

Diskussion och reflektion

Ett intressant resultat från vår undersökning är den stora variationen av mätbara kvantifierbara enheter som ansågs vara lämpliga ytor för skol- eller förskolegårdar eller avstånd till lekplatser. Frågan blir då vad som har avgjort det värde som kommunerna valt att sätta som riktlinje? Finns det någon tanke om barns faktiska behov av yta bakom besluten?

Nielsen (2014) påpekar i sin avhandling den stora frustration som arkitekter/planerare upplever i planeringsprocessen när ytorna för barns utemiljö förhandlas bort till förmån för andra behov. Flera av landskapsarkitekterna i Nielsens undersökning efterlyste lagstadgade kvantifierbart mått baserade på medicinskt evidensbaserad forskning för att försvara ytorna i förskolorna. Men problemet, som även Nielsen konstaterar, är att det finns inga sådana medicinskt evidensbaserade kvantifierbara värden.

Även om vår undersökning visar att ingen av de kvantifierbara värden som förekommer är baserade på medicinsk evidens, så efterfrågas ofta sådana mätbara värden i debatten. Idag verkar också frågor kring barns behov av hälsa och rörelse vara det som används som huvudargument för bra utemiljö för barn (Faskunger 2007). I flera studier gör man kopplingar mellan utemiljö och barns hälsa, men de direkta kopplingarna mellan mätbara hälsoeffekter och kvantifierbara värden i miljön är svåra att etablera (Ferreira et al. 2006). Det finns också en hake med att utgå från barndomsbegreppet med fokus på ”behov” när man argumenterar för bättre lösningar i den byggda miljön, som till exempel ”barn har behov av lekplatser nära sin bostad”. Vad som kan anses vara barns behov kan definieras olika. ”Behov” används både i biologiska och medicinska sammanhang och anknyter också till ekonomiska möjligheter och begränsningar, samt sociala och kulturella förhållanden (Wilhelm 2002). Gränsen mellan medicinskt påvisbara behov och socialt konstruerade behov är svåra att dra. Resultatet kan mycket väl bli att en lekplats kan förhandlas bort när ”behovet” av parkeringsplatser är större.

Vi kan anta att de varierade värden som kommunerna satt som riktlinjer baserar sig på ett försök att ”försvara”/förhandla om ytor, och att den stora variationen av källor visar en förvirring/frustration över att det inte finns någon medicinskt evidensbaserad forskning som kan visa direkta kopplingar mellan objektiva mätbara hälsoeffekter med objektiva kvantifierbara värden i miljön.

Enligt vår mening är det ett missförstånd att man kan koppla direkta objektiva mätbara hälsoeffekter med objektiva kvantifierbara värden i miljön. Eller med andra ord: 300kvm skolgård har väldigt olika lekvärden (och därmed hälsovärden) om den består av asfalt eller skog. Andra värden, som också kan kallas kvalitativa, påverkar också användningen tex; hur skolgården ligger i stadsstrukturen och/eller gestaltning, rumslig fördelning eller andra arkitektoniska kvalitéer. Uppfattningen om denna direkta koppling mellan objektiva mätbara hälsoeffekter med objektiva kvantifierbara värden i miljön förstärks i den nuvarande planeringskontexten där allt måste värderas i kvantitativa ekonomiska termer. När denna syn tas till sin spets, så speglar den på många sätt synen på barn som framtida investeringsobjekt (Kjörholt 2013), där investering och avkastning kan mätas objektivt.

Ett annat resultat i vår undersökning visade att det finns stora svårigheter att hantera kvalitativa riktlinjer. I detta sammanhang talar vi de kvalitativa ”mjuka” värden som de som tar upp gestaltungsaspekter, rumsliga eller spatiala fördelningar, lekvärden, sociala värden och/eller andra värden som inte är direkt i kvantitativt mätbara utan att ”tolkas” eller ”översättas” till mätbara värden.

Genom forskning vet vi att det i planeringsverkligheten finns stora svårigheter att ta tillvara på och planera för de så kallade ”mjuka värdena”. Thorén et al. (2000) konstaterar att kvantitativa och mätbara riktlinjer hade störst genomslag i planeringsprocessen eftersom de så gott som alltid var genomförda. Högsta prioritet ges till funktioner som har normer och riktlinjer som berör tekniska anspråk såsom buller, parkeringsytor, vägar och brandskydd. I en nyligen framlagd avhandling visar Nielsen (2014) hur ytorna för förskolegårdar har minskat med 20–30 procent sedan den norska nationella normen för kvm/barn togs bort 2006. Samtidigt minskade parkeringsytorna med endast 1,6 procent, bland annat beroende på att normerna för den sortens ytor var oförändrade.

Det är alltså inte bara i planeringen för barn som de ”mjuka” värdena är svåra att hantera i en planeringsdiskurs eftersom ett av planeringens dilemman är att verkligheten måste systematiseras, och att den då sällan sammanfaller med den levda verkligheten. För att systematiseras måste ”osynliga”, eller ”mjuka” värden också tolkas samt formuleras som mätbara och avgränsade enheter. Ett av dagens problem är att spatiala och rumsliga kvalitéer uttryckta i kvalitativa termer, speciellt de som handlar om inkluderande stadsstrukturer, verkar förlora i dagens samhällsplanering. Det verkar alltså som att kommunerna i vår undersökning har valt den pragmatiska vägen, eftersom risken med att använda kvalitativa värden är att

dessa förlorar i kampen om marken och att det därefter inte ens finns några kvar kvar att diskutera kvalitet över.

Vår syn på barn, barndom och barnens roll i samhället har förändrats radikalt de senaste 150 åren. Detta återspeglas också i stadens fysiska struktur och rumsliga utformning. Innan industrialiseringen och vårt moderna ekonomiska system betraktades barn inte som någon separat grupp. De var, på gott och ont, inlemmade i familjens vardag och försörjning. Barnen rörde sig därför, i stort sett, i samma miljöer som de vuxna. Avgränsade och separata lekplatser och skolgårdar fanns inte i rutnätsstadens kvarter eller bland de trångbodda innerstadskvarteren. I takt med att barnet exkluderades som arbetskraft, förändrades synen på barn och barndom. Både i samhällsplaneringen och i det sociala ingenjörskonstruktionen handlade arbetet i stor utsträckning om stora bostadspolitiska åtgärder. För utemiljöns del gällde det att kompensera och kontrollera barn genom att planera för speciella platser reserverade för barn såsom lekplatser (Dahlgren & Hultqvist 1995).

I dag har Barnkonventionen en stor genomslagskraft för hur vi tolkar barn och barndom utifrån olika aspekter i stadsplaneringen. Att fokusera på barnets ”behov” och ”skydd” är viktigt, men nackdelen är att det mycket snabbt handlar om att endast diskutera de platser som vuxna planerar för barn; skol och förskolegårdar och lekplatser. Detta passar också väl in att en planeringsdiskurs där föreställningen om ”objektiva” kvantitativa mätbara enheter såsom hälsa och miljöfaktorer kan omsättas i ekonomiska termer på avgränsade platser. Detta sätt att tolka barndomen på fokuserar också på den vuxnes ansvar för hur staden planeras och platser gestaltas. Att fokusera på barn som medborgare med rättigheter ger oss möjlighet att ta deras egen erfarenhet av hela staden och egen platsbildande på allvar, men det kan i nuvarande planeringsdiskurs också innebära risker. I en marknadsorienterad samhällsplanering som associerar platstagande med individuella ekonomiska möjligheter så riskerar barnens medverkan att endast bli ”ett spel för gallerierna” där barns erfarenheter och behov av att skapa egna platser inte tas på allvar.

Vi tror att en barnvänlig stad, med ett inkluderande perspektiv, inte kan planeras utifrån kvantifierbara regelverk eller värden, men vi inser att kvantifierbara mätbara värden kan vara ett sätt att skydda barns rättigheter i den planeringskontext som vi befinner oss i politiskt och socialt. Vi menar att ett av de viktigaste stegen som måste tas om vi vill skapa barnvänliga städer är att utöka kunskapen om hur olika idéer och föreställningar om barndom påverkar utformningen av staden. Den senaste utvecklingen kring minskande utrymmen för barn i staden speglar hur synen på barndomen

kolliderar mellan olika företrädare i planeringsprocessen. Om vi ska planera för en hel barnvänlig stad, och inte bara barns separata platser, krävs en mer komplex förståelse av barndomen även i planeringsdiskursen. Synen på barn som medborgare med rätt att medverka är inte tillräcklig om deltagandet handlar om att förhandla om minskande resurser på det offentliga området. En inkluderande stad bör istället spegla en omfattande förståelse av barndomen med ett värde här och nu – en förståelse som ser barn som sociala medborgare vars egna platser och rörelser i staden bör omfattas i stadsplaneringen.

Referenser

- Andersson, P. (2013). *Växtmaterial för klättrande barn*. Examensarbete, Alnarp: SLU
- Archar, D. (2006). *The moral and political status of children*. Public Policy Research, Vol. 13, No 1, pp. 6-12
- Aven, T., Boysen, M., Njå, O., Olsen, K.H. & Sandve, K. (2004). *Hva er samfunnsplanlegging, og hvorfor planlegge?* Oslo; Universitetsforlaget.
- Becker, M. (2015). *Planeringsprocessens betydelse för att skapa barnvänliga bostadsområden– Exemplet Hammarby Sjöstad*. Examensarbete, Alnarp: SLU
- Björklid, P & Nordström, M. (2012). *Child-friendly cities – sustainable cities*. Early Childhood Matters. <http://earlychildhoodmagazine.org/child-friendly-cities-sustainable-cities/>
- Björklid, P & Gummesson, M. (2013). *Children's Independent Mobility in Sweden. The Swedish Transport Administration*. Publication number 2013:003 ISBN; 978-91-7467-445-3
- Bodelius, S & Kylin, M. (2014) *Plats för lek i översiktlig planering*. Movium fakta nr 5 2014. http://www.movium.slu.se/system/files/news/10674/files/movium_fakta_5_2014-plats_for_lek-slutlig.pdf
- Boldeman et al. (2005). *SCAMPER Rapport från Centrum för folkhälsa, Avdelningen för folkhälsoarbete*. ISSN 1652-9359 2005:3 (Aff) <http://www.nynashamnsnaturskola.se/spring/pdfHtm/Scamper.pdf>
- Boverket (2000). *Unga är också medborgare – om barn och ungdomars inflytande i planeringen*. Boverket, Stadsmiljöavdelningen ISBN: 91 7152595-8
- Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga! Rapport: 2015:8* ISBN (tryck): 978-91-7563-221-6 ISBN (PDF): 978-91-7563-222-3
- Cars, G & Strömberg, K. (2005). *Att göra sin röst hörd*. I: Frank, G. eds. (2005). *Spelet om staden Stockholm*: Formas, pp. 205-208
- Dagens Nyheter Lördagen 12 April 2014: Mia Tottmar “Underkänt för Stockholms skolplanering” <http://www.dn.se/arkiv/stockholm/underkant-for-stockholms-skolplanering>

- Dahlgren, L & Hultqvist, K. (red) (1995). *Seendet och seendets villkor – en bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS förlag.
- Egoz, S., Makhzoumi, J. & Pungetti, G. (2011). *The Right to Landscape: An Introduction*. I Egoz, S; Makhzoumi J; Pungetti G. (red). *The Right to Landscape: contesting landscape and human rights*. Farnham; Ashgate pp. 1-22
- Eriksson, I. (2014). *Barns plats i översiktsplaneringen – en innehållsanalys av de 26 kommunernas översiktplaner i Stockholms län*. Examensarbete, Uppsala Universitet, Institutionen för kulturgeografi.
- Faskunger, J. (2007). *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet*. Stockholm, Strömbergs Distribution, Statens Folkhälsoinstitut 2007:3
- Heurlin-Norinder, M. (2005). *Platser för lek, upplevelser och möten – om barns rörelsefrihet i fyra bostadsområden*. Avhandling. Lärarhögskolan i Stockholm
- Holloway, S. & Valentine, G. (red) (2000). *Children's geographies – playing, living, learning* London and New York: Routledge
- Jansson, M. (2008). *Kommunala lekplatser i tider av förändring: en undersökning av utbud och förvaltning av lekplatser i 23 svenska kommuner*. LTJ rapportserie 2008:9 Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Jansson, M. (forthcomming) *Plats för lek - en antologi om svenska lekplatser förr och nu*.
- Konkurrensen om marken (21-11-2013)
<http://www.barnverket.nu/wpcontent/uploads/2013/11/kunkurrensen-om-marken.pdf>
- Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse – En undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Avhandling Arkitektur – Byggnadsfunktion, Institutionen för arkitektur, Lunds tekniska högskola, Lunds universitet ISSN 1404-1235
- Kristensson, E. (2008). *Det förändrade uterummet, tendenser hos den bostadsnära utemiljön i 90-talets boendemiljöer*. Landskrona ISBN 91-7740-091-7.
- Kylin, M. & Bodelius, S. (forthcomming) *A Lawful space for play – Conceptualizing childhood in the light of national regulations*. In *Children, Youth and Environment*, special Issue 2015

Kyttä, M. (2003). *Children in Outdoor Contexts - Affordances and Independent Mobility in the Assessment of Environmental Child Friendliness*. Avhandling. Helsinki University of Technology. Espoo

Laval, S. & Åkerblom, P. (2014). *Hur kan noll kvadrat kallas tillräckligt stort? Ur Skolan och förskolans utemiljöer – kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö*. Laval (red) ISBN 978-91-637-6243-7

Mårtensson, F. (2013). *Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek* Socialmedicinsk tidskrift vol. 90 nr. 4
<http://www.socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/1027/835>

Nielsen, A. (2014). *Changes in play area size in kindergartens: tensions in the role of the landscape architect*. University of Life Sciences, Faculty of Social Sciences, Department of Landscape Architecture and Spatial Planning/NMBU, PhD thesis 2014:30

Nilsson, N. (2003). Barnperspektiv på planeringen, Karlstad: IPA-Barns rätt till lek.

Nordström, M. (2012). Den urbana familjen – barnperspektiv på Västra Hamnen i Malmö Movium Magasin 2, 2012

Nordström, M. (2014). *Planning for children's health and outdoor activities in Swedish cities – the need for a child-friendly perspective*. In Scharstrom & Jorgensen & Kistemann & Sivertun eds. *Geography and Health – a Nordic outlook*. Stockholm Författares Bokmaskin.

Nordström, M. (2015). *Luftgård eller plats för lek och utveckling? Barns och ungas utemiljö, särskilt förskole- och skolmiljöer, i Norden, England och Frankrike*. Rapport Boverket

Nordström, M. & Sandberg, A. (2006). *Utrymmesstandard för skolgårdar och förskolegårdar*. Redovisning av en enkät. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet för nätverket Barn, unga och byggd miljö. Opublicerad.

Normann Bjarsell, E. & Kylin, M. (2014). *Säkerställ barnens utemiljöer!* Movium fakta nr. 6
2014 http://www.movium.slu.se/system/files/news/10678/files/movium_fakta_6_2014.pdf

Normann Bjarsell, E. (2014). *Kvadratmeter per barn – ett planeringsverktyg som mäter kvalitet?* Examensarbete Alnarp: SLU

- Setten, G. & Myrvang Brown, K. (2013). *Landscape and Social Justice*. Routledge Companion to Landscape Studies. Routledge, New York.
- SKL (2011). *Kommungruppsindelning – revidering av Sveriges kommuner och landstings kommungruppsindelning*
- SOU 1970:1 *Barns utemiljö (1970) Betänkande avgivet av kommittén för barns utemiljö*. Stockholm 1970. Statens offentliga utredningar 1970:1 Civildepartementet
- SOU 2000:91 *Hälsa på lika villkor – nationella mål för folkhälsan*. Socialdepartementet, December 2000:
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2822>
- SOU 2003:1 *Barns rätt till säkra och utvecklande miljöer – framtida huvudman*. Socialdepartementet: <http://www.government.se/sb/d/188/a/2706>
- Thorén, A-K; H., Guttu, J. & Plöger, J. (2000) *Kan arealnormer i fysisk planläggning ivareta miljöbetinget livskvalitet?* Norwegian Institute for Urban and Regional Research, projektrapport 2003:3
- Woolley, H. (2007). *Where do the children play? How policies can influence practice*. Proceedings of the Institution of Civil Engineers. Municipal Engineer ISSN 0965-0903 2007, vol. 160 nr. 2, pp. 89-95
- Woolley, H., Hazelwood, T. & Simkins, I. (2011). *Don't Skate Here: Exclusion of Skateboarders from Urban Civic Spaces in Three Northern Cities in England*. *Ur Journal of Urban Design*, Vol. 16. No. 4, 471-487, November 2011
- Ward Thomson & Travlou, (eds) (2007). *Open Space – people Space*. Taylor & Francis, London and New York
- Ferreira, K., Van der Horst, W., Wendel-vos, S., Kremers, F. J., Van Lenthe & Brug, J. (2006). *Environmental correlates of physical activity in youth – a review and update*. In *Obesity reviews*. Volume 8, issue 2 pp. 129-154. March 2007
- Wilhjelm, H. (2002). *Barn och omgivelser, virkelighet med flere fortolkninger*, Avhandling. Context Arkitekt­högskolan i Oslo